

تاریخ: 1386/05/16

مالیات بر ارزش افزوده

دکتر محمدجواد ایروانی

وزیر اسبق وزارت امور اقتصادی و دارایی

حدود 22 سال قبل در زمان تصدی وزارت امور اقتصادی و دارایی هرچند مسائل جاری ما را مشغول می‌کرد، از ریخته شدن شیشه‌ها در بمباران گرفته تا بمباران پایانه‌های نفتی و نفت‌کش‌ها و کاهش قیمت آن و کاهش قیمت دلار که کاملاً درآمدهای ارزی و ریالی کشور را به شدت کاهش می‌داد، ولی این مسائل مانع از این نبود که لوایح مهم اقتصادی را تصویب نکنیم. در آن 4 سال لوایح مهمی تهیه و در مجلس تصویب شد و یکسری لوایح سرنوشتشان بیست سال طول کشید و هنوز هم تصویب نشده است. در آن زمان از راهنمایی مرحوم استاد عالی‌نسب خیلی استفاده می‌کردیم. دفتری در وزارت اقتصاد تشکیل شد به نام دفتر مطالعات مالیاتی و خانم حسینی صدر رئیس آن بود.

مالیات بر ارزش افزوده در 78 کشور را مطالعه کردند و توفیقات و ناکامی‌های کشورهای مختلف را بررسی کردند. بعد از آن ما به این نظر رسیدیم که این سیستم را اجرا کنیم. پس از تشکیل جلسات فراوان لایحه تهیه شد و به دولت آمد بعد به مجلس رفت و کلیاتش به تصویب رسید ولی در مرحله بعد در مجلس درخواست مسکوت ماندن به مدت شش ماه دادند. دولت جدید که آمد همه لوایحی که مطرح بود یکجا پس گرفتند. تا امروز نزدیک به 150 کشور به VAT رو آوردند سازوکار بسیار مهمی است ولی در کشور ما چون هر گروهی نظراتی که به ذهنشان می‌رسد بیان می‌کنند. مالیات بر ارزش افزوده در افکار عمومی حتی نخبگان و دانشگاهیان بیشتر به عنوان درآمد مالیاتی تلقی می‌شد در حالی که اصلاً چنین چیزی در ذهن من نیست، این آخرین ویژگی مالیات بر ارزش افزوده است که به نظر من می‌آید.

در 16 کشور نرخ VAT بین 7 تا 25 درصد می‌باشد که به عنوان درآمد مطرح است ولی ما در ایران هستیم و با شرایط ایران، نباید ایران را با این شرایط با اقتصادی مقایسه کرد که دوران گذار خود را طی کرده با ذکر این ملاحظه مالیات به عنوان عامل انضباط در اقتصاد ایران مطرح می‌شود. مهمترین نقش آن ایجاد شفافیت است، مالیات بر ارزش افزوده رنج تاریخی که ایران از اقتصاد زیرزمینی می‌برد را به روی زمین می‌آورد و با این حساب هر کس به اندازه ارزش افزوده‌ای که تولید می‌کند سود خود را می‌برد بخش دلالی غیرمولد به صورت تاریخی در اقتصاد ما بزرگ است و عامل اصلی آن نفت است. این واردات نفت و مصرف درآمدهای آن و عدم رشد بخش تولید. دلیل دیگر این است که بخش دلالی به راحتی از مالیات فرار می‌کند. وقتی یک نرخ مالیات برای هر دو بخش تولید و دلالی ببینید یعنی کسی که می‌تواند فرار مالیاتی داشته باشد به سودش است و کسی که نمی‌تواند فرار کند باید بدهد. پس یا باید با انواع معافیت‌ها بخش تولید را حمایت کنیم و یا از روش سیستم‌گذاری استفاده کرد. از نظر فرهنگی کسی که دنبال سازگاری و یا فرار مالیاتی باشد به عنوان فردی زرنگ شناخته می‌شود و کسی که مالیاتش را بدهد تدبیر ندارد! در صورتی که برعکس است.

در صورتی که سیستم مالیات بر ارزش افزوده باعث می‌شود روابط از ریشه از بین برود. یعنی انقلابی در نظام مالیاتی کشور است. به چه ترتیب؟ با این شیوه که مالیات بر ارزش افزوده به مالیات‌های مستقیم کمک می‌کند. پایه مالیاتی را گسترش می‌دهد. برای مثال من هتل دار هستم و شما مسافر، من 100 تومان از شما می‌گیرم. 10 درصد هم برای مالیات بر ارزش افزوده می‌گیرم. با این ملاحظه من از تمام مشتریانم به نقش مأمور مالیاتی، مالیات وصول می‌کنیم و به سیستم مالیات بر ارزش افزوده می‌دهیم. در آخر سال ممیز مالیاتی وقتی برای ارزیابی درآمد مالیات‌های مستقیم مراجعه می‌کند معمولاً وارد سیستم چانه‌زنی می‌شود. آیا فاکتور دادی؟ پول بدن فاکتور گرفتی و یا علی‌الرأس می‌کنند.

در VAT این خبرها نیست، 10 درصدی‌هایی که از بنگاه‌های اقتصادی گرفتند می‌رسند به 100 درصد آن یعنی مبلغ فروش خدمت مشخص شود هزینه‌هایش را هم ارزیابی کرده آن وقت مالیات

مستقیم را محاسبه و می‌گیرد یعنی مثل فلاش دوربین روی اقتصاد زیرزمینی شفافیت ایجاد می‌کند

1- درآمدها را روشن می‌کنند و کمک می‌کنند از سلیق شخصی ممیزها در تعیین مالیات بکاهد

2- عدالت مالیاتی رعایت می‌شود و احساس نارضایتی و چانه‌زنی‌ها از بین می‌رود.

با این ملاحظه و حذف چانه‌زنی‌ها در مالیات‌های مستقیم و نه مالیات بر ارزش افزوده که در اعتراضات مالیاتی است کوتاه و از بین می‌رود. فرایند بوروکراسی تجدیدنظر و ... و حتی تا انتهای فرایند به هر ترتیب حل شود نارضایتی هم‌چنان پایدار است، مالیات بر ارزش افزوده بر کاهش بوروکراسی و کاهش نارضایتی مؤثر است.

حتی در ادبیات استرداد مالیاتی نیز وجود دارد البته در لایحه مطروحه استرداد مالیاتی نداریم یعنی انگیزه‌ای که افراد وقتی کالای بادوام می‌خرند فاکتورها را مطالبه کنند و از جایی که فاکتور نمی‌دهند نمی‌خرند. زیرا که با ارائه فاکتورهای خرید در صورتیکه درآمد فرد محدود، مالیات پرداختن خود را پس می‌گیرد یا این ترتیب نظام خود کنترلی برقراری VAT ایجاد و تشویق می‌شود.

من معتقدم برای پیاده کردن سیستم‌های جدید در ایران همواره باید از اصل تدریج استفاده کنیم که ناگهان یک صنعت گر نگوید مالیات بر ارزش افزوده صنعت را نابود می‌کند اگر نرخ اشکال دارد آن را پایین بیاورید، حتی تا یک درصد اما چرا یک دفعه شوک بزنیم به اقتصاد و تصویب لایحه را مختل کنیم نه، برعکس مالیات بر ارزش افزوده به سود بخش تولید طراحی شده است. در شرایط فعلی اقتصاد ایران که بازآرایی نقش دولت در اصل 44 مطرح شده، تقویت بخش خصوصی، تعاونی‌ها مطرح شده که البته همراه با رفع انحصار و رقابت باید باشد و زمینه‌اش هم آزادسازی است. اگر سیستم مالیات بر ارزش افزوده‌ای نباشد وقتی قیمت‌گذاری آزاد شود معلوم نیست تا سطح قیمت‌ها به کجا برود زیرا فرار مالیاتی باعث می‌شود که افراد هر اندازه بتوانند قیمت‌ها را بالا ببرند ولی وقتی VAT باشد ثبت و ضبط کل مراحل تولید یا از مرحله واردات تا رسیدن به دست مصرف‌کننده تمام مراحل ثبت می‌شوند اگر بخواهد بیش از چند دست هم بچرخد فعالیت آن فعالان اقتصادی ثبت می‌شود و بایستی مالیات‌های مستقیم را بپردازند و فرار مالیاتی نخواهد داشت.

در سیستم مالیات بر ارزش افزوده از تولید پولی دریافت نمی‌شود مالیاتی اخذ نمی‌گردد، در یک مثال ساده وقتی ماده اولیه را می‌خرد آنجا 10 درصد مالیات بر ارزش افزوده را می‌پردازد. بله. چون روی فاکتور خرید او آمده، سپس ارزش افزوده‌ای روی آن ماده ایجاد می‌کند دو برابر می‌فروشد، آنچه 100 خرید و 10 درصد مالیات VAT آن را نیز پرداخت حالا 220 می‌فروشد و 20 آن بعنوان VAT روی فاکتور فروش از خریدار بعدی به عنوان مأمور مالیات می‌گیرد وقتی تا را می‌خواهد به اداره مالیات بدهد. حالا 10 مالیات ماده اولیه خریداری خود را از آن کم می‌کند. اینجا فرد یک ریال هم مالیات نمی‌دهد. اینها بعد با هم جمع می‌شود که 10 درصد کل مبلغ نهایی است که نهایتاً مصرف‌کننده می‌پردازد.

گفته می‌شود اگر مصرف‌کننده بپردازد تورم ایجاد می‌شود. درست است. اگر ما نیت سالم‌سازی و بسترسازی اقتصادی سالم و معتبر را داشته باشیم این سیستم ایمنی‌هایی دارد که وقتی سرمایه‌گذار متوجه جریان این سلامت سیستم می‌شود به شدت سرمایه‌گذاری خود را افزایش می‌دهد.

برای مقابله با تورم نرخ را پایین می‌آوریم الان در لایحه 5 درصد است. قانون تجمیع عوارض هم نقض شده و منتفی شود. جداول مقایسه‌ای هم درآمده به جز روی واردات، حقوق گمرکی و سود بازرگانی که جای خود هستند. بنابراین قرار نیست مالیات VAT اضافه بر قانونی تجمیع عوارض باشد. بعضی هم اقلام متعددی است. ملاحظه می‌کنیم دغدغه‌ای با ترتیب که طرح موضوع شده وجود ندارد.

در ارتباط با مالیات بر ارزش افزوده از اصلی استفاده می‌کنیم به نام اصل مقصد. این اصل به این گونه است که کالاهایی که در داخل کشور مصرف می‌شود شامل مالیات می‌شود یعنی کالای تولید شده موقع مصرف شدن شامل مالیات می‌گردد ولی اگر کالای تولیدی صادر شود مالیات آن صفر است.

کالایی هم که از خارج وارد می‌شود شامل VAT می‌گردد ولی کالای ایرانی که تولید و صادر می‌شود. نه تنها مالیات صفر به آن تعلق می‌گیرد، بلکه آنچه صادرکننده در ارتباط با خرید نهاده‌ها کالای صادراتی قبلاً مالیات VAT داده به او برمی‌گرداند. (استرداد مالیاتی - مالیات منفی)

بنابراین، VAT صادرات را تشویق می‌کند و به سرمایه‌گذاری کمک شایانی می‌نماید. ضمن اینکه با برقراری VAT با کشورهای دیگر همخوانی مالیاتی برقرار شده و ورود به پیمان‌های اقتصادی منطقه‌ای تسهیل می‌گردد.

پایین آوردن نرخ که دولت 1/5 درصد پیشنهاد کرده باز هم مورد قبول است ضمن اینکه ترکیب کالاهای مشمول VAT به گونه‌ای است که 70 درصد سبد مصرفی افراد دهک پایین معاف از مالیات بر ارزش افزوده هستند یعنی برای اینکه مالیات بر ارزش افزوده به عدالت لطمه نزند (چون VAT خنثی است) همه کشورها مواد دارویی، غذایی، بهداشتی، خدمات بیمارستانی را از مالیات بر ارزش افزوده معاف می‌کنند. .

با این کار گروه‌های پایین درآمدی که از این اقلام زیاد استفاده می‌کنند به نفعشان تمام می‌شود و آسیب نمی‌بینند. برعکس گروه‌های پردرآمد که دائم سفر می‌کنند چند ماشین دارند و ... کالاهای بادوام خانگی مرتباً تعویض می‌کنند باید هزینه بپردازند یعنی با سیاست‌های جانبی مالیات بر ارزش افزوده را عادلانه کرده‌اند و در رابطه با قیمت‌ها چون فرار مالیاتی را کاهش می‌دهد لذا هر که بخواهد مصرف کند باید قیمت آن را بپردازد. راجع به سرمایه‌گذاری هم عیناً همین ایراد را می‌گیرند که پس‌انداز و سرمایه‌گذاری را کاهش می‌دهد ولی وقتی قیمت بالاتر باشد فرد از مصرف کالای لوکس اجتناب می‌کند و آن را پس‌انداز می‌کند. صرف‌نظر از این بحث‌های نظری به لحاظ تجاری مطالعاتی که در کشورهای مختلف انجام شده نشان دهنده این است که کشورهایی که مالیات بر ارزش افزوده داشتند کسری بودجه‌شان کمتر شده است.

من از این فرصت استفاده می‌کنم و آن اینکه در سند چشم‌انداز 20 ساله تکیه بر منابع سرمایه انسانی و سرمایه اجتماعی در تولید ملی شده یا در سیاست‌های کلی برنامه چهارم عدم اتکای به نفت طی دو برنامه یعنی ده سال تأکید شده، تحقق آنها نیازمند تحول در نظام مالیاتی کشور در بخش درآمدها است. در بخش هزینه‌های دولت و بودجه و بوروکراسی نیازمند تحول در نظام اداری و نیز اجرای اصل 44 است. تحول در نظام مالیاتی توسط VAT امکان‌پذیر است. احکام در برنامه چهارم هم که رشد

مالیاتی 22/3 درصد متوسط سالانه یا ارتقاء نسبت t به GDP صرفاً با یک تحول زیربنایی در سازوکار مالیاتی میسر است.

در این لایحه معافیت‌هایی که مطرح بوده حفظ کرده و تلاش نکرده آنها را حذف کند. برعکس در ماده 41 قاطعانه می‌گوید کلیه مالیات‌های مغایر و عوارض مغایر با آن حذف می‌گردد. سازمان‌های گیرنده مالیات‌ها و عوارض که خیلی متفرق بودند و در قانون تجمیع عوارض همه تجمیع شدند اینجا خیلی منظم‌تر تجمیع شده است. حد آستانه‌ای هم در نظر گرفته شد، یعنی بنگاه‌هایی که از نظر فروش در سطح خیلی پایینی هستند آنها هم از مالیات بر ارزش افزوده معاف شده‌اند و وزارت اقتصاد دسته‌بندی این بنگاه‌های کوچک را اعلام می‌کند.

در انتها می‌خواستم عرض کنم اجرای VAT که 20 سال طول کشید عزم ملی می‌خواهد و ابهامات مطرح شده از روی عدم تبیین موضوع است. ما در ایران چون نهادی عمل نمی‌کنیم کار با یک سختی عجیبی پیش می‌رود به این دلیل که ذینفعان غیردولتی در فرایند تصمیم‌گیری نیستند. غالباً با ابهام و حاشیه‌روی و کنار کشیدن خود نسبت به سیستم‌های پیشرفته که به سود اقتصاد ملی است، عمل می‌کنند.

گروه‌های ذینفع، دانشگاه‌ها و نخبگان که معمولاً خود پیش‌تازند. کارشناسان و مردم باید در این فرایند همراه باشند حتی در فرایند تصمیم‌سازی معتقدم چرخه تصمیم‌سازی باید تغییر پیدا کند وقتی چنین اتفاقی افتاد با تغییر افراد کمتر کسی می‌تواند سیستم‌ها را تغییر دهد.

اگر چرخه تصمیم‌سازی اصلاح شود مسئله سیاسی اینقدر در اقتصاد پررنگ نمی‌شود. در مرحله اجرا حتماً باید عزم جدی در این کار باشد که این پروژه مهم به نتیجه برسد و طوری نشود که طرح‌های اقتصادی به موضوعات سیاسی گره بخورد. مسئله اقتصادی باید اقتصادی بماند و نباید وارد حوزه سیاسی شود تا به سهولت به اجرا درآید.